

(35. l.); a mai haza jellemzése Előd tudósításában (46. l.); a bacchanál az erdőben (72. l.); a magyarság leereszkedése a határhegyekről (138. l.); Levente és Lóna násza (157. l.); a bojtár éneke (252. l.) s még hosszú sora az apró remeknek, miket hiába sorolnék fel cím szerint, mert olvasni kell őket.

Legmélyebb értéke azonban a költeményt egy nagy hangulati egységbe foglaló nemzeti érzésének tüze s az erkölcsi hív, mely minden sorában lobog; az a szent meggyőződés, hogy egyetértés és közakarát teremtette meg ezt a nemzetet, szerette meg ezt a mai hazát, szinte könyörgésszerűen árad a költeményből a mának tépettlelkű magyarsága felé. A költő nem közvetlenül fordul a jelenhez, nem ostorozza, nem ad tanácsot, nem akaszt tanulságot költeményéhez, hanem vele és általa hitet, reményt és bizalmat sugall az olvasó lelkébe. Így válik ez a tisztán művészi terméknek látszó költői alkotás buzdító szózáttá és hazafias cselekedetté, egy új honfoglalás hajnali riadójávé.

Tolnai Vilmos.

Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése. Mikor a bécsi rendőrminisztérium 1860-ban elrendelte a házkutatást Széchenyinéél, melynek izgalmait a beteg idegzetű „döblingi remetének“ a gyilkos pisztolyt kezébe nyomták, a hivatalos eljárásba belevonták a Széchenyinéél gyakrabban megforduló publicistákat, Falk Miskát és Kecskeméthy Aurélt is. Házkutatást tartottak náluk is, mert azt hitték, hogy részesek abban az összeesküvésben, melyvel Széchenyit botorul meggyanúsították. Bennük keresték Széchenyi terveinek közvetítőit, gondolatainak tolmácsait. A rendőrség a két újságírónál nagyobb csomó levelet foglalt le részben azért, mert azt vélte, hogy belőlük valamit kimagyarázhat, részben, mert nem értette meg őket, ami különösen a magyarnyelvüekről állott. Ez a lefoglalt levelezés a Széchenyitől elkobzott iratokkal együtt került a rendőrségre s onnan az eljárás megszüntetése után a bécsi Házi, Udvari és Állami Levéltárba. Innen adta ki az utóbbit, mint Széchenyi „döblingi hagyatékát“ Károlyi Árpád, míg a két újságíró levelezése most a pesti Lloyd-Társulat

áldozatkészségéből Angyal Dávid szerkesztésében került sajtó alá, mint a „Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai“ c. nagy vállalat legújabb kötete.

A levelek maguk nagyrészt nem sokat mondanak. Zsurnaliszták magánlevelei, telve vonatkozásokkal, melyeket csak fáradhatatlan kutatás és szakavatott hozzáértés magyarázhatott meg. Angyal Dávid irodalmi és történelmi ismeretei kellettek ahhoz, hogy ez adatok vékony szálaiból egységes, összefüggő kép alakuljon ki, mely újságával és szénességével nemcsak a történetkutatót, hanem a laikus olvasót is gyönyörködtetheti. A levelezés sovány közlésén elindulva, Angyal egy csomó levéltárt kutatott át: a bécsi belügyminisztérium rendőri osztályának, Albrecht főherceg magyarországi kormányzóságának, a zsendárügyosztálynak stb. levéltárait s ezek alapján megírta a Bach-korszak (1849–1860) magyar hírlapirodalmának történetét. A könyv szerény címe alatt tehát sokkal több rejtőzik: az első tudományos kutatáson alapuló magyar hírlaptörténeti monográfia, melynek a Falk-, Kecskeméthy-levelezés csak mintegy függeléke. Kár, hogy ez a könyv címében nem jut kifejezésre.

A sajtónak a közvéleményre gyakorolt nagy befolyását a francia forradalom óta egy kormány sem hagyta figyelmen kívül. Napóleon, nemcsak a hadviselésnek, hanem a kormányzásnak is nagymestere, szolgáltatót példát arra, hogyan kell a sajtóban rejlő hatalmat kormánycélok érdekében felhasználni. Bachék kormányzasi céljának, a monarchia egységesítésének és centralizálásának is égető szüksége lett volna arra, hogy a sajtó megbarátkoztassa az embereket ezekkel, a különösen Magyarországon egyáltalán nem népszerű eszmékkel és befolyásolja őket oly irányban, hogy az egységes birodalom polgárainak érezzék magukat. A forradalom lezajlása után magyar lap a mindenható kormány ellenére nem állhatott meg. Újságok csak a kormány engedélyével jöhettek létre s csak addig éltek, míg a kormány intencióit szolgálták. Ilyen sajtó pedig nem talált olvasóközönségre Magyarországon, hol a közvélemény éppen nem tudott megalkudni az abszolutizmussal. A kormány tehát szubvenciókkal támogatta a lapokat, melyek szócsovei

voltak, a neki nemtetszőket meg beszüntette. A befolyásolás oly nagy volt, hogy a szerkesztők személyét is a központi kormány állapította meg. Még így sem sikerült olyan lapokat teremteni, melyek a közönségre számottevő befolyással lettek volna. Az olvasók elfordultak a laptól, ha észrevették, hogy az hivatalos színezetű. Ha pedig ez nem történt meg és valamely támogatott újság nagyobb példányszámban kelt el, a rövidlátó bürokrácia megszüntette a támogatást, sőt anyagi hasznót akart az újságból húzni. Bachék tehetetlensége ebben a kényes kérdésben épp úgy bebizonyult, mint a kormányzás sok más ágában. Személyes ellentétek Bach, a belügy- és Kempen, a rendőrniszter, a féltékenység Albrecht főherceg budai hivatala és a központi kormány közt épp úgy hozzájárultak a sajtópolitika sikertelenségéhez, mint az ellentét, mely a hivatalos lapok célja és a magyar közönség hangulata közt volt.

Az 50-es évek változatai, a szinte regényszerű magyar sajtó történetében csak egy tényező volt állandó: Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél, mint bécsi levelezők működése. Őket egy valamirevaló lap sem nélkülözhetette; sem a forradalom idejében Kossuthot merészen támadó Vida 1850-ben betiltott *Figyelmezője*, sem kormánytámogatással alapított és annyi változáson keresztülment *Pesti Napló*, mely utóbb a maga lábára állott, sem Szilágyi Ferenc *Magyar Hírlapja*, sem a hivatalos *Budapesti Hírlap*. A radikálisból nemzeti liberális lett Falk az első modern újságíró, aki nagyarányú bécsi sajtótévékenységen kívül is állandóan el látta a magyar lapokat szélesebb látókörű külpolitikai és gazdasági cikkeivel. Ő találta meg legkönnyebben az utat a magyar közönséghez. A birodalmi fővárosból küldött gazdasági cikkei a magyar intelligenciát, mely a politikai működéstől el volt zárva, épp úgy érdekelték, mint a külpolitikai hírek, hisz mindenki külpolitikai változásoktól remélte a hazai viszonyok jobbrafordulását. Falk kitűnően értett ahhoz, hogy a nemzeti reményeknek burkolt formában cikkeiben visszhangot adjon. A magyar közönség sohasem volt oly jól tájékozva a külpolitikáról, mint Falk és Kemény Zsigmond cikkei idejében. Az opportunizmus vádjától a történetíró nem mentheti meg őt — eb-

ben is vérbeli zsurnaliszta —, aki az 1854. évi „nemzeti kölesönt“, mely az abszolutizmus finális összeomlását volt hivatva megmenteni, a kormány zsoldjában cikkeivel népszerűsíteni iparkodott és szép honoráriumért dicsőítő cikkeket írt a császárné 1857. évi magyarországi utazása alkalmából.

A jótollú, nagyműveltségű és még nagyobb ambíciójú Kecskeméthy Aurél, Görgey Arthur egykori titkárja — kinek finom irodalmi arcképét kapjuk Angyaltól —, azok közé tartozott, kik a forradalom után gyorsan el tudták felejtetni kompromittált multjukat. Teljesen behódolt az összbirodalmi eszmének, melynek érdekében pénzért rőpiratot és cikkeket írt. Erdemeiért bécsi rendőrbiztos és magyar irodalmi cenzor lett. „Publicisztikai pályája messze elmaradt francia ideáljának — Guizotnak — erkölcsi nagysága mögött.“ Ő azok közül való volt, akik nimbuzának előnyére vált, hogy a levéltárak oly sokáig el voltak zárva. Az „össz hazáért“ való lelkesedésből, de mindig egyéni érdekei kielégítése végett, nem egyszer denuncióval ő, aki hivatali hatalmát éppen nem catói szigorúsággal gyakorolta.

Szomorúan meglepők azok az adatok, melyeket Angyal előadásából magyar írókra és hírlapírókra vonatkozólag megismerünk. Kevésbé ítéhető el a hatalom előtt való bókólas, mely az anyagi boldogulást kívánta szolgálni. Ludassi (Gans) Mór, Andrassy Gyula későbbi sajtóirodai főnöke, Kempennek ajánlatot tett, hogy megírja a „es. kir. zsandárság dicsőséges tetteinek történetét“; az egyes hős zsandárok tetteit versben is dicsőíteni akarta. Szerencséjére Kempen nem fogadta el az ajánlatot. Kuthy Lajos, az igazságtalanul kivégzett gróf Battyány Lajos titkára, 54 lapra terjedő ódai hangulatú költeményt adott ki, 1856-ban, melyben a fiatal császárt eszmörlésre készítő hízelgésekkel ünnepli. Egyáltalában nem menthetők azok az esetek, mikor hírlapírók — kiktől tudjuk, hogy ha nyíltan állnak egymással szemben, legkönnyebben lesznek pamflet-írók — kenyérrigységből, rosszindulatból denunciólják egymást az idegen kormánynál, fokozva annak megvetését az egész osztállyal szemben. Különösen rossz világot vetnek Angyal közlései Pom-

péry Jánosra, de másokra is. Az idegen zsarnokság — úgy látszik — felbillentett minden erkölcsi egyensúlyt.

Az 50-es éveknek nincs oly irodalmi, szellemi vagy gazdasági eseménye, melyre Angyal könyvében ne találnánk anyagot. A levelekhez írott jegyzetek, melyek közül nem egy egész kis értekezés, a Bach-korszak valóságos lexikonja. A név- és tárgymutató sajnos, nem nagyon könnyíti meg használatát.

Eckhart Ferenc.

Kortsák Jenő: A vasláda. Kortsák regényének olvasása közben meglevenedik képzeletünk előtt a huszonöt-harminc év előtti Józsefváros hosszú, szellős utcáival, földszintes, zsalugáteres házaival, németből magyarrá lett polgáraival, a maga egész kisvárosias életével. Látjuk az utcák rossz kövezetén piacra balagó jó szomszédasszonyokat, a vásárnappal szobája ablakában csibukozó fűszerest, a nagymiséről kiözönlő jómódú és köztiszteletnek örvendő patricius-családokat, a tavaszi napfénytől széppé, barátságossá váló házak mentén hazaszéledő ünneplőruhás polgárleánykákat gavallérisaikkal. Halljuk az egykor népszerű és energikus plébános úr atyáilag nyers zsémbelődését. Sokunknak, akik jól ismertük ezt a régi polgári világot, már ezért is igen kedves olvasmány ez a kis regény. Szeretnők, ha a szerző még részletesebben rajzolná ezt az érdekes s ma már szinte történeti milieut, de hát a regényírónak egyéb gondja is van. Neki mesét is kell szőnie s érdekes alakokat szerepeltetnie mulattatásunkra.

Kortsák az egyszerű környezetbe egyszerű történetet képzel bele. A Józsefváros egyik legtipikusabb utcájában, a Práter-utcában két ház néz farkasszemet egymással s bennük a Gombos István fényes, nagyvárosias üzlete s a Gombos Pál kicsi, sötét grajzleros boltja. A práterutcai Montague és Capulet ellenségek és makacsul pörösködnek egymással, erősen megnehezítve ezzel szegény gyermekeik helyzetét, akik természetesen szeretik egymást. A józsefvárosi Romeo és Julia: Gombos Péter és Annuska szerelme azonban nem végződik olyan tragikusan, mint veronai őseiké, mert ro-

konukban, Katica néniiben hatalmas pártfogójuk akad s a két bőszipapá mégis csak megszeli. Így aztán a regény végén tanui lehetünk a fiatalok fényes esküvőjének, sőt családi boldogságuknak is.

Ezt a kedves, verőfényes történetet érdekesen, fordulatosan és finom humorral meséli el a szerző, kinek egyik erős oldala a jó kompozíció, a mesének ez a célra törekvő, koncentrált vonalvezetése. Másik erős oldala az egyszerű eszközökkel dolgozó, de azért, vagy éppen azért művészi jellemfestés, mellyel néhány alakját élesen tudja képzeletünk elé állítani, főként a nagyobb, modernebb stílusban dolgozó, spekuláló Istvánt, a régimódi kis, de biztos haszonnal megelégedő, nyers és kedélyes Pált, a gorombán energikus és lágy szívű Katica nénit, s a ravasz vénasszonyos diplomáciával és szívóssággal működő Mál nénit, kinek nagy vagyont sejtető, titokzatos vasládája olyan jelentős szerepet játszik a történetben.

Kortsák Jenőnek értékes írói tulajdonságai, melyek ezt a kis regényét s eddigi novelláit irodalmilag jelentősekké teszik, méltán megerősítik bennünk azt a meggyőződést, hogy még sok értékes alkotással fog meglepni bennünket.

Szinnyei Ferenc.

Havas István: Virágénekek. A szerzőnek, ki — mint egyik versében írja — a férfikor delén áll, ez immár hatodik verskötete. Az életkor is, a kötetek száma is utal rá, hogy mind témáiban, mind formáiban megállapodott költői egyéniséggel van dolgunk. A témák nem nagyon változatosak, a formák nem újak, de a szűk körben és kipróbált formában költőnk biztosan mozog s egy pár igen csinos és dallamos megnyilatkozással ajándékozta meg olvasóit. Havas esendes, disztíngvált beszédű költő, kinek ha hevesebb érzések (hazaszeretet) rázzák is meg lelkét: mire érzései költői kifejezésre találnak, édes-bús hangulatokká halkulnak. Jellemző, hogy hazafias fájdalomát nem szárnyaló retorikai szólamokba kiáltja, hanem egy-egy megszállt városunk képét idézi fel s esőndes szemlélődése mindegyiknek életében talál valami biztató jelt, mely a szabadulás vá-